

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI – VII

**TÜRKİYE'DE
DİNLER TARİHİ
(Dünü, Bugünü ve Geleceği)**

TÜRKİYE DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI

LİSELERDE ÖĞRENCİLERİN DİĞER DİNLERE KARŞI TUTUMLARI (ORTAÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA İSLAM DİNİ DIŞINDAKİ DİNLERİN ÖĞRETİMİ VE UYGULAMAYA ETKİLERİ)

Doç. Dr. Nurullah ALTAŞ*

Atatürk Üniversitesi

Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi

Giriş

Araştırmamız, dinin okul çatısı altında yapılıp yapılamayacağı tartışmalarını paranteze alarak, okul çatısı altında nasıl bir yöntemle verilmesi gerektiği konusundaki tartışmalara ışık tutacak alan bulguları ortaya koymayı ve bu bulguları yorumlamayı hedeflemektedir. Bu anlamda gerçekleştirilmesi düşünülen bir dizi araştırmanın ilki niteliğini taşımaktadır.

Okulda din eğitiminin nasıl olacağı sorusu, okulda din öğretiminin nasıllığı ve nasıl bir din anlayışından hareket edileceği sorununu merkeze alır ve bu sorunun uzlaşmış bir çözümü bulunmamaktadır. Bu ortak çözümün bulunmamasında her toplumun kendi gelenekleri ve tecrübeleri çerçevesinde geliştirmiş olduğu farklı uygulamaların önemli bir payı bulunmaktadır. Devletin din alanından ayrışması sürecinde İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerde geliştirilen, farklı modeller, Amerika, Kanada ve Hollanda gibi ülkelerde gittikçe güçlenen çok kültürlü akımların etkisi ile kendi içinde farklı uygulamaları da karşımıza çıkarmaktadır. Tüm bu uygulamaları birlikte değerlendiren Hull, tarihsel süreç içinde dinin öğretilmesi, din hakkında öğrenme ve dinden öğrenme başlıkları altında üç ana çizgi ortaya çıkarmaktadır.

* Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Hull'a göre, dinin öğretilmesinde temel amaç, belli bir dine, hatta o dinin belli bir mezhebine inanan bireyler yetiştirmek, dini inancın yoğunluğunu ve bu inanca dayalı etkinliklerin, ibadetlerin güçlendirilmesini sağlamaktır. Bu çizgi, hem laikleşme sürecinin yoğun olarak yaşanması ve hem de bireylerin kendi dini değerleri dışındaki değerlerle yoğun olarak karşılaşmaya başlaması ile birlikte devletin eğitim amaçları ve bireyin ihtiyaçları ile çatışmalar ortaya çıkarmaya başlar.

Belli bir dinin öğretimin merkezinde yer alması anlayışı, değişen şartlarla birlikte din eğitiminde yeni bir çizginin de ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Din hakkında öğrenme olarak isimlendirilen bu yeni çizgide din eğitimi, belli bir dinin eğitimi olmaktan çıkar. Tüm dinlerin birlikte toplumsal birer olgu olarak öğretime konu edildiği yapıya dönüşür. Bu anlayış, karşılaştırmalı din eğitimi veya antropolojik öğretim olarak da adlandırılabilir. İngiltere'deki fenomenolojik din eğitimi bu çizgi üzerinde ortaya çıkmış bir uygulamadır. Bu uygulamada öğretmenlerin eğitimi yapılan dinin inanırı olma zorunluluğu da bulunmaz. Amaç, birer olgu olarak gözlenen dinlerin tanıtılmasıdır.

Din hakkında öğrenmeye getirilen öğrencilerin anlam dünyası ile ilgilenmemesi, onların ahlaki ve manevi dünyalarına açık katkılar sağlayamaması gibi eleştiriler yeni arayışlar ortaya çıkarmıştır. Dinden öğrenme olarak isimlendirilen din eğitimi yaklaşımı bu arayışların bir ürünüdür. Bu yaklaşımda temel amaç, bireyin eğitimine katkı sağlamaktır. Anlam dünyasına girmek, ahlaki anlamda yeni değerler kazandırmaktır. Ama bunu yaparken de bir dine veya mezhebe bağlı kalmaz, gözlemlenen dinlerin somut değerlerinden birlikte yararlanır (Hull, 2003: 44-45).

Türkiye'deki din eğitim tarihi incelendiği zaman bu çizgilerin ilki üzerinde işe başlandığı görülmektedir. Cami yanındaki ilk dini bilgilerin verildiği eğitim kurumlarının gelenekselleşmiş programları, cumhuriyet öncesi okullaşma sürecinde eğitim programlarına eklemlenmiş, cumhuriyet sonrası dönemde de bu uygulama ufak değişikliklerle devam ettirilmiştir. İlmihalci din eğitimi anlayışı olarak isimlendirdiğimiz bu dönemde din, diğer programların hizmet ettiği genel amaçları görmezden gelir, diğer derslerin programları da dini görmezden gelirdi (Ayrıntılı bilgi için bkz. Altaş, 2002a: 219-220).

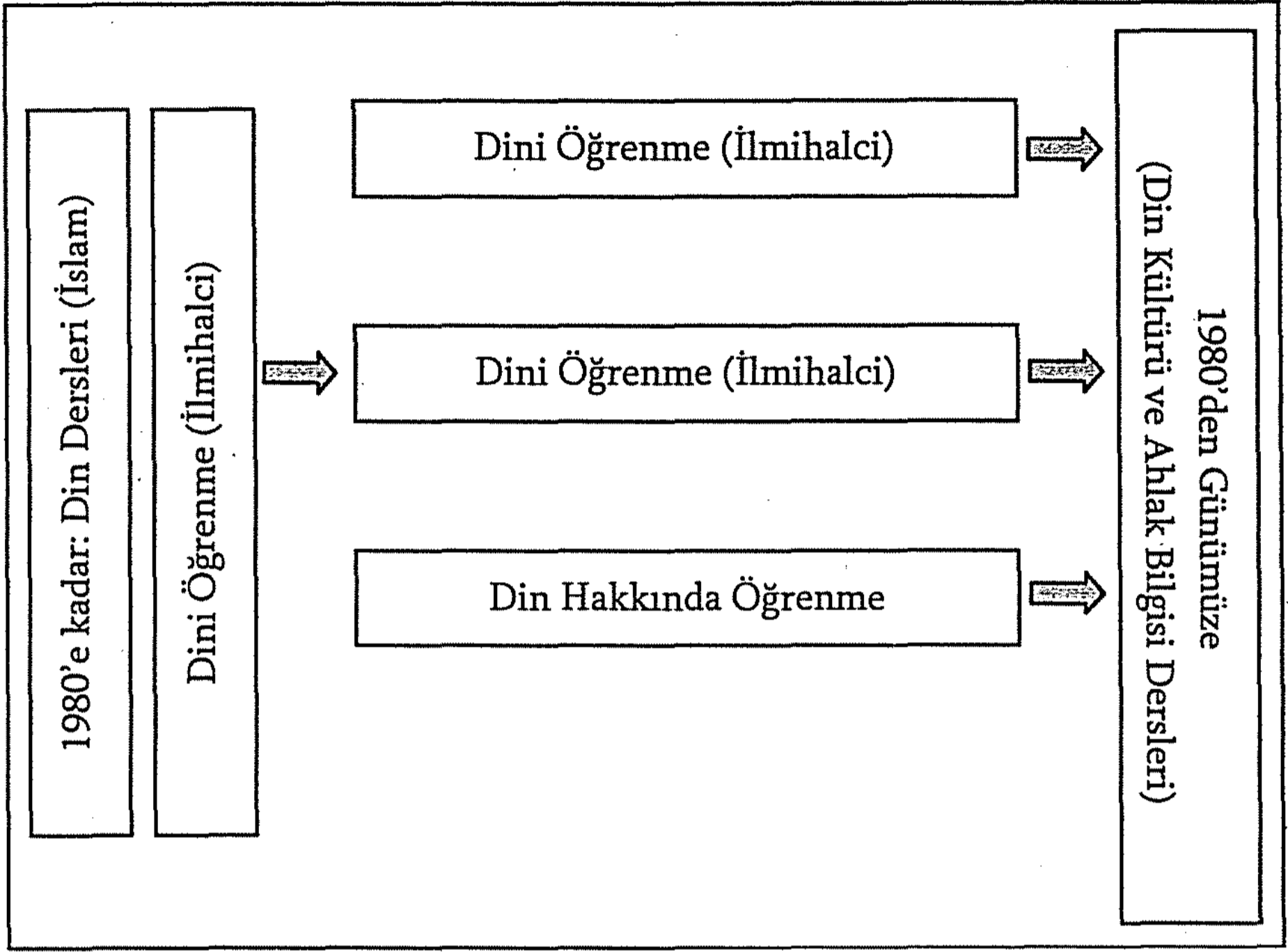
Aslında, dinin diğer derslerden biri haline gelmesi ile öğretim sistemi içinde beklenen din öğretiminin çoğulcu bir yapıya kavuşmasıdır. Bu çoğulcu yapıdan anlaşılabilir, diğer din ve dini anlayışlarla birlikte toplumun tümünü

kapsayan bir değerler sistemini öğretim alanı içine dâhil etmesidir. Ancak, Cumhuriyetin ilk yıllarında Milli eğitim, din öğretiminden beklentisini, çağdaşlaşma ve yenileşme hareketleri içinde dini destek kaynağı olarak kullanma amacıyla sınırlandırmıştır. Bu sınırlandırma beraberinde din öğretimini geleneksel ilmihalci yöntem tarafından biçimlendirilmesi sonucunu getirmiştir. Din öğretimi tüm eğitim sistemi içinde genel bir bakış içinde yeniden biçimlendirilmemiştir. Yalnızca amaçlarına değişen konjonktür gereği yeni birkaç ekleme ile eğitim modeline hizmet edeceği düşünülmüştür.

İsteğe bağlılıktan zorunlu din öğretime geçiş, Türkiye'deki din eğitimi anlayışında farklı bir anlayışın da programları etkilediği bir dönemin başlangıcıdır. Din dersleri isminin yerini din kültürü ifadesine bırakması ve yapılan Anayasal düzenlemeler, İslam dinini öğretimi yapılan dinlerden herhangi biri olarak algılanması sonucunu getirmiştir. Bununla birlikte 1980 sonrası geliştirilen programlar incelendiği zaman İslam dininin merkeze alındığı ve diğer dinlerin de objektif bir bakış açısıyla öğretime konu edildiği görülmektedir. Bu anlamda "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" ismiyle zorunlu olarak ilk ve ortaöğretim programlarına giren din öğretimi, ilmihalci niteliğini korumakla beraber, hem din hakkında öğrenme ve hem de dinden öğrenme anlayışını görmezden gelmemektedir (Ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Altaş, 2002b: 145-168).

Hull'un Grimmit'ten adapte ettiği üç anlayışı ben Türkiye'deki din eğitimi süreci göz önüne alındığında birbirine paralel giden üç çizgi olarak şematize ediyorum: Ancak bu paralel çizgilerden ilki olan dini öğrenme bir anlamda ana çizgi olarak (mainline) kendini korumakta ve bu ana çizginin altında ve üstünde iki yeni çizgi modele dahil olmaktadır.

Şekil 1. Tarihsel Düzlemde Türkiye’de Din Eğitimi Anlayışı

Din öğretimi program anlayışlarının geliştirilmesinde toplumsal alanda hakim olan dinin özelliklerinden tutun da eğitim sisteminin yapısına ve tarihi tecrübeye varıncaya kadar birçok faktör etkindir. Türkiye, eğitim sistemini batılılaştırmaya başladığı andan din eğitimi konusunda farklı modeller uygulamış, her bir model eğitim tecrübesini zenginleştirirken eğitim sistemine yeni kazanımlar sağlamıştır. Osmanlıdan devralınan ilmihalci din eğitimi, bireylerin gündelik hayatta yaşayan canlı bir mekanizma olarak dinle ilişki kurabilmelerini sağlamaktadır. Özellikle Türk-İslam geleneğinin önemli bir bileşeni İslam-Sünni-Hanefi kimlikleri ard arda hayatın hemen her aşamasına nüfuz etmiştir. Birçok toplumun aksine özellikle Anadolu Türk toplumunda din, etnisite ile beraber kimliğin parçasıdır. Ezan, bayrak, şehadet, gazi, minare, ordu, askerlik, ahlaki değerlerin tamamı vb. birçok milli değer, kaynağını İslam'dan almaktadır. Böyle bir anlayış, beraberinde Diyanet'in kamu alanında örgütlenmesini gerekli kılarken Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

derslerini de zorunlu programa dâhil etmekte ve derslerin programlarının da ağırlıklı olarak İslam dini temelli olarak oluşturulmasını gerekli hale getirmektedir. Bununla birlikte Türkiye'deki din eğitimi programları 2002 yılında ilköğretim ve 2005 yılında ortaöğretim program geliştirme çalışmaları ile diğer dinleri daha fazla konu eder hale gelmiştir. Programlardaki temel anlayış, diğer dinler hakkındaki bilgiyi, bu dinlerin kendi yaklaşımları çerçevesinde öğrenciye kazandırmak ve dinlerin ortak değerleri hakkında bilinç sağlamaktır.

Araştırmamız, 2005 yılında değiştirilen ve 2005–2006 yılından itibaren uygulamaya giren Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Dersi programı üzerine odaklanmaktadır. 2006–2007 öğretim yılında gerçekleştirilen İki yönlü bu pilot araştırmanın ilk yönünde ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programları bulunmaktadır. Öğretim programında İslam dini de içinde olmak üzere dinlere nasıl bakıldığını ortaya koyan bulgular öne çıkarılarak her üç dinin hangi kavramlar etrafında öğretime konu edildiği belirlenmeye çalışılacaktır.

İkinci yön üzerinde alandan getirilen bulguların çözümlenmesi yer almaktadır. Alan araştırması Ankara ilinde Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim DKAB Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans öğrencilerinin moderatörlüğünde Öğretmenlik uygulaması gerçekleştirilen liselerde gerçekleştirilmiştir. Bu liselerde çeşitli sınıflarda öğrenim gören öğrencilerden oluşturulan 12 kişilik bir grupla İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik hakkında konuşularak öğrencilerin dinleri tanımlarken kullandıkları ve dine karşı tutumlarını ortaya koyan en çok kullandıkları 14 anahtar kavram belirlenmiştir. Daha sonra bu anahtar kavramlar üzerinden ortaöğretim 1, 2 ve 3. sınıflardan seçilen 96 kişilik bir çalışma grubunun puanlamalar yapması istenmiştir. Öğrencilerden elde edilen bu bulgular, programın öğrencilerin algıları üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla çözümlenmiştir.

A. ORTAÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA DİNLER HAKKINDA OLUŞTURULMAK İSTENEN YAKLAŞIM

Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı yedi öğrenme alanında öğretim etkinliklerini planlamaktadır. Bunlar inanç, ibadet, Hz. Muhammed, vahiy ve akıl, ahlak ve değerler, din ve laiklik, din kültür ve

medeniyet şeklinde sıralanmaktadır. Programlarda dinler hakkında nasıl bir yaklaşım oluşturulmak istendiği bu yedi öğrenme alanı temel alınarak çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu çözümlenmelerde öğrencilerin değerlendirme-lerinde kullandıkları kavramların, programın oluşturmak istediği yaklaşımlarla ilişkilendirilmesi hedeflenmektedir.

1. İnanç Öğrenme Alanı: Bu öğrenme alanında sırasıyla insan ve din, Allah inancı, İnsan ve kaderi, dünya hayatı ve ahiret üniteleri yer almaktadır. Bunlardan insan ve din ünitesi, insan ve din ilişkisini ele alarak dinin insan hayatındaki yeri ve önemini ortaya koymakta, inanmanın farklı biçimleri olduğunu tek tanrıcılık, çok tanrıcılık, gizemcilik ve tanrı tanımazlığı da anlatarak ortaya koymaktadır. Bu ünite henüz dokuzuncu sınıfta ortaöğretim öğrencilerine inanç noktasındaki farklılaşmanın olabirliği düşüncesini kazandırmaktadır. Yine bu ünitenin öğrencilere dinin insan doğasının gereksinimlerini karşılayan öğelerden biri olduğunu fark ettirmek ve dinin insan hayatındaki yeri ve önemi ile ilgili örnekler verebilir hale getirmek hedeflerine yönelik olarak işlenmesi öngörülmektedir.

Bu sınıf takiben inanç öğrenme alanında Allah inancı, İslam'ın diğer inanç esasları içinde genişçe verilmekte, insan ve kaderi ile dünya hayatı ve ahiret üniteleri de İslam'ın bakış açısıyla sunulurken soyut kavramlar realize edilmeye çalışılmakta, kader kavramı ise bilimsel veriler çerçevesinde dünyevi ilişkilendirmelerle ortaya konmaktadır. Öğrencinin kader inancını, akıl, özgürlük ve sorumluluk kavramları ile birlikte anlaması amaçlanmaktadır. Melek, kutsal kitaplar ve peygamberlere iman alt başlıkları, öğrencilerde 10. sınıfta diğer din ve inançlarla ilişki kurma ihtimali olan konulardır.

12. Sınıfta bu öğrenme alanı içinde yer alan "Dünya hayatı ve ahiret" ünitesinde yer alan "Yaşamak ve yaşatmak bir sorumluluktur" alt başlığı, insan hayatının değerini ortaya koyarak barışçı bir din anlayışı oluşturmayı amaçlar görünmektedir.

2. İbadet Öğrenme Alanı: Temizlik ve ibadet, İslam'da ibadetler, İslam'da ibadetlerin faydaları ve dinlerde ibadetler ünitelerinden oluşan bu öğrenme alanı ağırlıklı olarak İslam'ın ibadet anlayışı ve ibadetlerini tanıtmayı hedeflemektedir. Bu hedefi gerçekleştirirken ibadetlerin günlük hayatta kazandırdığı ahlaki değerlere vurgu yapılmakta ve bu değerler birlikte toplumsal kaynaşmayı sağlama yönünde kullanılmaktadır. Onikinci sınıfta yer alan Dinlerde ibadetler ünitesinde ise dua ve namaz, oruç, hac, sadaka ve kurban gibi ibadetler tüm dinlerde karşılaştırmalı olarak verilmekte, dinler-

deki ibadet yerleri ile önemli gün ve geceleri tanıtılmaktadır. Bu ünite öğrencilere, içinde yaşadıkları küresel toplumu dinlerin yaşayan ve göz önünde olan boyutları ile tanıtılmasını hedeflemektedir.

3. Hz. Muhammed Öğrenme Alanı: Bu öğrenme alanı tamamen İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in tanıtılması ve örnekliliği üzerine kurgulanmıştır. Hz. Muhammed'in hayatı, Kur'an'a göre Hz. Muhammed, Hz. Muhammed'in örnekliliği ve Hz. Muhammed'i anlama isimli ünitelerden oluşan bu öğrenme alanında, Hz. Muhammed'in Müslümanlar açısından örnek alınması gereken yönleri üzerinde durulurken onun söz ve davranışlarından evrensel nitelikli mesajların da çıkartılmasını hedeflenmektedir. O'nun hoşgörüsü, adaleti ve merhameti gibi özelliklerinden yola çıkılarak barış modeli olduğu vurgulanmaktadır.

4. Vahiy ve Akıl Öğrenme Alanı: Kur'an ve ana konuları, Kur'an ve yorumu, İslam düşüncesinde yorumlar ve İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar ünitelerinden oluşan bu öğrenme alanı, tamamen İslami açıdan vahiy anlayışına odaklanmakta ve bilgi kaynağı olarak Kur'an'a yaklaşımları ortaya konmaya çalışılmaktadır. İslam düşüncesindeki yorum farklılıkları, tarihsel düzlemde ortaya çıkan ekoller çevresinde verilirken, birlikte yaşama ve hoşgörü kültürü oluşturma amaçları, bir alt konu altında işlenerek öğrencilere kazandırılmak istenmektedir.

5. Ahlak ve Değerler Öğrenme Alanı: Değerler ve aile, haklar, özgürlükler ve din, İslam ve barış ile tövbe ve bağışlama isimli ünitelerden oluşan bu ünite İslam'ın temel kaynaklarından hareket ederek evrensel nitelikli ahlaki değerleri kazandırmayı hedeflemektedir. Aile ünitesinde tüm dinlerin evliliğe verdiği önemin altı çizilmektedir. Onuncu sınıfta işlenen haklar, özgürlükler ve din ünitesinde, dinlerin yaşama, sağlık, eğitim, düşünce, inanç ve ibadet özgürlüklerine verdiği önem öne çıkarılmakta ve hukukun üstünlüğü ilkesine dikkat çekilmektedir. İslam ve barış ünitesi ise başlı başına İslam dininin barış dini olduğu vurgusunu yapmakta, zorunlu olmadıkça savaşların bir insanlık suçu olduğu sonucuna öğrenciyi götürmektedir. Onikinci sınıflarda işlenecek olan tövbe bağışlama ünitesi ise İslam'ın tövbe anlayışını merkeze almakla birlikte bağışlamanın bireysel ve toplumsal hoşgörünün temeli olduğu anlayışını kazandırmayı hedeflemektedir.

6. Din ve Laiklik Öğrenme Alanı: Bu öğrenme alanında yer alan laiklik ve din, Atatürk ve din, Atatürk ve Cumhuriyet dönemi din hizmetleri ile Atatürk ve din öğretimi isimli üniteler yer almaktadır. Bu üniteler, Ata-

türk'ün Cumhuriyetin kuruluş döneminde yer alan dinle ilgili uygulamaları laiklik ilkesi başta yer almak üzere din ve vicdan özgürlüğünün sağlanmasına yönelik olduğunun kavranmasını amaçlamaktadır.

7. Din, Kültür ve Medeniyet Öğrenme Alanı: Bu öğrenme alanı, Türkler ve Müslümanlık, İslam ve bilim, İslam ve estetik ile yaşayan dinler ve benzer özellikleri ünitelerinden oluşmaktadır. Türkler ve Müslümanlık isimli ünite, Türklerin Müslüman olma süreci ve bu sürece katkı sağlayan önemli isimlerden bahsederken, Türklere özgü bir İslam anlayışının geliştiğini ve bu anlayışın etkili olan isimlerin görüşlerinden hareket ederek hoşgörü ve barış temeline dayandığını vurgulamaktadır. İslam ve bilim ünitesi ise İslam'da bilgi kaynaklarını tanıtarak İslam'ın akıl ve bilimi teşvik ettiğini ortaya koymakta, İslam tarihindeki eğitim kurumlarını tanıtarak Müslümanların bilim ve evrensel uygarlığa katkılarını belirlemektedir. İslam ve estetik ünitesi ise bireysel anlamda estetik anlayışı kazandırırken İslam medeniyetindeki estetik örneklerini de tanıtmayı amaçlamaktadır.

Onikinci sınıfta yer alan Yaşayan dinler ve benzer özelliklerini İbrahimi dinler, Hint dinleri, Çin ve Japon dinleri ile geleneksel dinler tasnifini merkeze alarak ortaya koymayı hedeflemektedir. Dinlerin benzer özellikleri inanç, ahlak ve çevre bilinci başlıkları altında vermeye çalışmaktadır. Yine bu ünite, küreselleşen dünyada dinler arası ilişkilerin önemli olduğunu öğrencilere kazandırmayı hedeflemektedir.

Öğretim programının tamamı göz önünde bulundurulduğunda barışçı, hoşgörülü, adaletli, bilime ve akla dayanan, bireyseliği öne çıkaran bir İslam anlayışını merkeze almakla birlikte, diğer dinlere ve mensuplarına karşı hoşgörü anlayışı geliştirmeyi ve bu dinleri yaşadığı şekliyle ve ortak özellikleriyle tanıtmayı amaçlayan bir anlayıştan hareket edildiği gözlenebilmektedir.

B. ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖĞRENCİLERE AİT

KİŞİSEL ÖZELLİKLER

Araştırmamıza katılan 96 kişiden oluşan örneklemime ait kişisel bilgiler, öğrencilerin cinsiyetleri, okudukları sınıf, dinlere ait görüşlerinin oluşmasında DKAB ders kitabı, DKAB öğretmeni, TV'den izledikleri dizi ve filmler, sinemalarda izledikleri filmler ve camilerdeki vaaz ve hutbelerden etkilenme düzeyleri açısından analiz edilmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetleri

Cinsiyet		f	%
1	Kız	53	55, 2
2	Erkek	43	44, 8
	Toplam	96	100, 0

Araştırmamıza katılan öğrencilerin %55, 2'si kız, %44, 8'i ise erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Okuduğu Sınıf

Sınıf		f	%
1	Lise 1. Sınıf	29	30, 2
2	Lise 2. Sınıf	31	32, 3
3	Lise 3. Sınıf	36	37, 5
	Toplam	96	100, 0

Araştırmaya katılan öğrencilerin ortaöğretim ilk üç sınıfına eşit oranlarda dağıldığı gözlenmektedir. Araştırmanın yapıldığı tarihte henüz 4. sınıf bulunmadığından hem evrenimizde hem de örneklemimizde 4. sınıf öğrencisi bulunmamaktadır.

Tablo 3. Dinlere Ait Görüşlerin Oluşumunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarından Yararlanma Düzeyleri

Yararlanma Düzeyi		f	%
1	Hiç	7	7, 3
2	Az	52	54, 2
3	Yoğun	37	38, 5
	Toplam	96	100, 0

Öğrencilerin ders kitaplarından yararlanma düzeyi, hiç ve az kategorileri birlikte değerlendirildiğinde (%61, 5) beklendiği gibi değildir. Tablo 3 incelendiğinde dinlere ait görüşlerinin oluşmasında ders kitaplarından yoğun bir şekilde yararlandığını söyleyen öğrencilerin oranı %38, 5'ta kalmaktadır.

Tablo 4. Dinlere Ait Görüşlerin Oluşumunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinden Yararlanma Düzeyleri

Yararlanma Düzeyi		f	%
1	Hiç	3	3, 1
2	Az	42	43, 8
3	Yoğun	51	53, 1
	Toplam	96	100, 0

Tablo 4 incelendiği zaman öğrencilerin dinlere ait görüşlerinin oluşumunda DKAB öğretmenlerinden yoğun düzeyde yararlananların oranının %53, 1'e yükseldiği görülmektedir. Hiç yararlanmadığını ve az yararlandığını söyleyenlerin oranı da yarıya yakındır (%46, 9). Tablo 3 ve 4 birlikte değerlendirildiğinde öğretmenlerin ders kitaplarını öğretim sürecinde etkili bir şekilde kullanmadıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 5. Dinlere Ait Görüşlerin Oluşumunda Televizyondaki Yabancı Dizi ve Filmlerden Yararlanma Düzeyleri

Yararlanma Düzeyi		f	%
1	Hiç	20	20, 8
2	Az	40	41, 7
3	Yoğun	36	37, 5
	Toplam	96	100, 0

Televizyonlarda yayınlanan dizi ve filmlerden yoğun bir şekilde yararlanarak dinlere ait görüşlerini oluşturduğunu söyleyen öğrencilerin oranı %37, 5'tur. Bu bulgu bize, okul dışı faktörlerin eğitim-öğretim sürecini nasıl etkilediğinin bir göstergesidir.

Tablo 6. Dinlere Ait Görüşlerin Oluşumunda Sinemalardaki Yabancı Filmlerden Yararlanma Düzeyleri

Yararlanma Düzeyi		F	%
1	Hiç	31	32, 3
2	Az	37	38, 5
3	Çok Yoğun	28	29, 2
	Toplam	96	100, 0

Tablo 6 incelendiği zaman öğrencilerin yaklaşık 3'te birinin sinemalarda oynayan yabancı filmlerden çok yoğun bir şekilde dinlere ait görüşlerinin oluşumunda yararlandıkları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7. Dinlere Ait Görüşlerin Oluşumunda Camilerde Dinlenen Vaaz ve Hutbelerden Yararlanma Düzeyleri

Yararlanma Düzeyi		F	%
1	Hiç	33	34, 4
2	Az	36	37, 5
3	Yoğun	27	28, 1
	Toplam	96	100, 0

Öğrenciler, dinlere ait görüşlerinin oluşumunda camilerde verilmekte olan vaaz ve hutbelerden yine yaklaşık 3'te bir oranında "yoğun" düzeyde yararlandıklarını söylemektedir. Bu oran, orta öğretim öğrencilerinin dinlerle ilgili görüşlerinin oluşumunda etkili olduğunu bize göstermektedir.

C. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

1. Öğrencilerin İslam Dinini Değerlendirdikleri Boyutlar ve Ortalama Puanları

Öğrencilerin, dinleri değerlendirirken kullandıkları kavramlara İslam dini açısından verdikleri puanların ortalamalarını gösteren tablo 8 incelendiği zaman, bu din açısından barışseverlik, gerçeklik, ahlaki değerlere vurgu, aslına uygun olarak korunma, akla uygunluk, hoşgörü, samimiyet, adalet ve bang kavramlarının birbirine yakın ortalamalar ile üst sıralarda yer aldıkları gözlenmektedir. Bu kavramlara ait yüksek ortalamalar öğretim programlarında ilgili konulardaki amaçların gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Tablo incelendiği zaman itaati merkeze alan bir din anlayışı, bilime uygunluk, diğer dinlere karşı olumlu bakış ve insana değer verme ile insana özgürlük tanıma, diğer kavramlara göre daha alt sıralarda yer almaktadır. Öğrencilerin aslında hoşgörü kavramını yukarı taşıırken, olumlu bakışı da yukarı sıralara taşıması beklenirdi. Aynı şekilde itaate vurgu ile insana özgürlük tanıma ve insana değer vermenin ise birbirinden uzaklaşması beklenirdi. Özgürlük-itaat zıtlığı ve hoşgörü-diğer dinlere bakış açılarından öğretim programlarının gerek program geliştirme ve gerekse öğretim süreci açısından yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirmede Kullandıkları Kavramların İslam Dinine Ait Ortalama Puanları

Sıra	Değerlendirme Boyutları	N	Ortalama	SS
1	Barışseverlik	96	4,9271	,26136
2	Gerçeklik	96	4,8854	,49989
3	Ahlaki değerlere vurgu	96	4,8854	,49989
4	Günümüze kadar değişmeden gelebilme	96	4,8750	,54772
5	Akla uygunluk	96	4,8750	,56662
6	Hoşgörü	96	4,8750	,39068
7	Samimiyet	96	4,8646	,42599
8	Adalet	96	4,8438	,44315

9	Barış	96	4, 8333	, 57430
10	İnsana değer verme	96	4, 7604	, 66086
11	İnsana özgürlük tanıma	96	4, 6042	, 86425
12	Diğer dinlere karşı olumlu bakış	96	4, 5833	1, 03280
13	Bilime uygunluk	96	4, 5417	, 89345
14	İtaate vurgu	96	4, 4896	1, 15161
	Valid N (listwise)	96		

2. Öğrencilerin Hıristiyanlığı Değerlendirdikleri Boyutlar ve Boyut Ortalama Puanları

Araştırmaya katılan öğrencilerin Hıristiyanlığı değerlendirme amacıyla yaptıkları puanlamaya ait ortalamaları gösteren tablo 9 incelendiğinde tüm değerlerin İslam dininin en düşük ortalamasından daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte İslam dininde kullandıkları kavramların sıralamasının Hıristiyanlıkta değiştiği ortaya çıkmaktadır. Hıristiyanlıkta en yüksek ortalama insana özgürlük tanıma boyutunda karşımıza çıkmaktadır. Bunu bir birine yakın değerlerle bilime uygunluk ve hoşgörü izlemektedir. En düşük ortalamalar ise günümüze kadar değişmeden gelebilme, ahlaki değerlere vurgu ve gerçeklik boyutlarındadır.

İnsana özgürlük tanıma ve hoşgörü kavramlarında karşımıza çıkan yüksek ortalamalar, programın amaçlarının belli düzeylerde gerçekleştiğinin göstergesidir. Gerçeklik ve tahrife uğramama boyutlarındaki düşük ortalamalar, program ve ders kitaplarının içeriği ve amaçları ile paralellik arz etmemektedir. Bu boyutlarda öğretim sürecindeki diğer etkenler ile süreç dışı faktörlerin etkili olduğu düşünülebilir.

Tablo 9. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirmede Kullandıkları Kavramların Hıristiyanlığa Ait Ortalama Puanları

Sıra	Değerlendirme Boyutları	N	Ortalama	ss
1	İnsana özgürlük tanıma	96	3,2083	1,56216
2	Bilime uygunluk	96	3,1563	1,50318
3	Hoggorii	96	3,1250	5,18754
4	İnsana değer verme	96	2,6875	1,42395
5	Adalet	96	2,6042	1,43988
6	Barış	96	2,4479	1,29671
7	İtaate vurgu	96	2,3958	1,30165
8	Samimiyet	96	2,3646	1,24071
9	Barışseverlik	96	2,1875	1,28401
10	Akla uygunluk	96	2,0937	1,26556
11	Diğer dinlere karşı olumlu bakış	96	2,0521	1,19093
12	Gerçeklik	96	1,8958	1,14689
13	Ahlaki değerlere vurgu	96	1,8542	1,15147
14	Günümüze kadar değişmeden gelebilme	96	1,3958	,87635
	Valid N (listwise)	96		

3. Öğrencilerin Yahudiliği Değerlendirdikleri Boyutlar ve Boyut Ortalama Puanları

Araştırmaya katılan öğrencilerin Yahudiliği değerlendirme amacıyla yaptıkları puanlamaya ait ortalamaları gösteren tablo 10 incelendiğinde tüm değerlerin Hıristiyanlıkla benzer biçimde İslam dininin en düşük ortalamasından daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte kavramların sıralamasının İslam ve Hıristiyanlıktakine göre değişiklikler gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Yahudilikte en yüksek ortalama bilime uygunluk boyutunda karşımıza çıkmaktadır. Bunu bir birine yakın değerlerle insana özgürlük tanıma ve itaate vurgu izlemektedir. En düşük ortalamalar ise günümüze

kadar değişmeden gelebilme, diğer dinlere karşı olumlu bakış ve gerçeklik boyutlarındadır.

Yahudiliğe ait ortalama puanlarda insana özgürlük tanıma ve itaate vurgu boyutlarının birbirine yakın değerlerle ilk sıralarda yer alması, öğrencilerin Yahudilikle ilgili henüz ayırt edici bilgilerinin olmadığını göstermektedir. İtaate vurgu, programın amaçları arasında bulunmamaktadır. Bilime uygunluk ve insana özgürlük tanıma, dinlerle ilgili genel özelliklerde kazanılmak istenen davranışlar içinden çıkartılabilir. Öğrencilerin Yahudilik açısından, diğer dinlere karşı olumlu bakışı düşük ortalamalarla alt sıralara almaları, itaate vurguyu yukarıya çekmeleri, ders dışı faktörlerden etkilendiklerini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte lise 1 ve 2. sınıflardaki, din ve laiklik ile din, kültür ve medeniyet öğrenme alanında yer alan üniteler, hareket ettiği temel anlayıştaki belirsizlikleri nedeniyle tüm dinlere yansımaları olan çıkarımlara sebep olabilmektedir. Örneğin 10. sınıftaki “din ve bilimin insanların mutluluğu için olduğunu fark eder”, “Atatürk’ün dinin yozlaştırılması...”, “Atatürk’ün dinin doğru anlaşılması.... ”, 9. sınıfta “tarih boyunca insanın inanma ihtiyacı”, “dinin insan doğasının gereksinimlerini karşılayan öğelerden biri olduğunu fark eder” gibi kazanımlar öğrenci görüşlerindeki belirsizliklerin kaynağıdır.

Gerçeklik, diğer dinlere karşı olumlu bakış ve tahrife uğramama boyutlarındaki düşük ortalamalar, program ve ders kitaplarının içeriği ile paralellik arz etmemektedir. Bu boyutlarda öğretim sürecindeki diğer etkenler ile süreç dışı faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 10. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirmede Kullandıkları Kavramların Yahudiliğe Ait Ortalama Puanları

Sıra	Değerlendirme Boyutu	N	Ortalama	ss
1	Bilime uygunluk	96	2,4062	1,32648
2	İnsana özgürlük tanıma	96	2,3437	1,39795
3	İtaate vurgu	96	2,3125	1,34017
4	İnsana değer verme	96	2,1667	1,35853
5	Adalet	96	2,1042	1,23526
6	Barış	96	2,0833	1,31122
7	Ahlaki değerlere vurgu	96	2,0417	1,31323
8	Samimiyet	96	2,0208	1,12371
9	Barışseverlik	96	1,9062	1,19717
10	Hoşgörü	96	1,8646	1,09179
11	Akla uygunluk	96	1,7604	1,04373
12	Gerçeklik	96	1,6875	,97670
13	Diğer dinlere karşı olumlu bakış	96	1,6354	1,05750
14	Günümüze kadar değişmeden gelebilme	96	1,5208	,92883
	Valid N (listwise)	96		

4. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirmeleri Arasındaki İlişkiler

Öğrencilerin dinleri değerlendirmede kullandıkları kavramlardan elde edilen puanlardan elde edilen ortalama değerler arası korelasyonlar tablo 11'den incelendiği zaman sadece Hıristiyanlığı değerlendirme puanları ile Yahudiliği değerlendirme puanları arasında pozitif, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Bu durumda öğrencilerin Hıristiyanlığı değerlendirme puanları arttıkça Yahudiliği değerlendirme puanlarının da arttığı söylenebilir. Kullanılan kavramların her iki dindeki sıralamasında farklılıklar görülmekle birlikte öğrenciler, Hıristiyanlıkta düşük değer alan boyutlara Yahudilikte de düşük değerler verme eğilimindedir.

Bu durum, ağırlıklı olarak öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflarda her iki din hakkında birbirlerinden ayırt edici nitelikte bilgi sahibi olmamalarıyla kaynaklanmaktadır. Öğrenciler 12. sınıfta yer alan "Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri" isimli üniteye kadar, diğer dinlerin ibadetleri, temel inanç esasları hakkında genel bilgiler almakla beraber, Yahudilik ve Hıristi-

yanlığı yaşayan şekli ve bu dinlerin kaynaklarına dayalı karşılaştırmalı bilgi alma imkânına sahip değildir.

İlköğretim Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı da dinlerin karşılaştırmalı öğretimini hedefleyen kazanım ve ünitelere sahip değildir. Bu yetersizliğin yanı sıra öğrencilerdeki her iki din hakkında oluşmuş tahrife uğramış din anlayışı, diğer boyutlarda da her iki dinin aynı kefedede değerlendirilmesi tutumlarını beraberinde getirmektedir.

Tablo 11. Dinleri Değerlendirme Puanları Arasındaki Korelasyonlar

		İslam Dinini Değer.	Hıristiyanlığı Değer.	Yahudilik Değer.
İslam Dinini Değer.	Pearson Correlation	1	-, 150	-, 126
	Sig. (2-tailed)	.	, 145	, 220
	N	96	96	96
Hıristiyanlığı Değer.	Pearson Correlation	-, 150	1	, 727(**)
	Sig. (2-tailed)	, 145	.	, 000
	N	96	96	96
Yahudiliği Değer.	Pearson Correlation	-, 126	, 727(**)	1
	Sig. (2-tailed)	, 220	, 000	.
	N	96	96	96

** Correlation is significant at the 0. 01 level (2-tailed).

5. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirme Puanlarının Sınıflara Göre Farklılaşması

Öğrencilerin dinleri değerlendirme puanlarının sınıflara göre farklılaşmasını gösteren tablo 11 ve tablo 12 birlikte incelendiği zaman İslam dinini değerlendirme puanlarının sınıflara göre dağılımındaki matematiksel farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı gör÷lmektedir. Hıristiyanlık değerlendirme puanları arasındaki fark ise 1 ve 3. sınıflar arasında istatistiksel açıdan anlamlıdır. Ortalama puanlar üçüncü sınıf öğrencilerinde birinci sınıf

öğrencilerine göre düşüktür. Yahudilik değerlendirme puanları ise 3. sınıflarda hem iki ve hem de birinci sınıf öğrencilerinden düşüktür.

Genel itibarıyla her iki din açısından da sınıf düzeyindeki, artışın dışlayıcı bir tutumu geliştirdiği gözlenmektedir. Ancak öğretim programlarının etkili uygulamasının sınıf arttıkça diğer dinlere karşı yükselen ortalamaları getirmesi beklenmektedir. Dolayısıyla dışlayıcı tutum, öğretim programlarının hedefleri veya ders kitapları ile ilgili değildir. Öğretim sürecindeki uygulamalar veya öğretim dışındaki faktörlerle ilişkili olmalıdır.

Tablo 12. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Sınıflarına Göre Aldığı Değerler

	Sınıf	N	Ortalama	Ss
İslam Dinini Değerlendirme Puanlar	Lise 1. Sınıf	29	67, 1034	3, 65811
	Lise 2. Sınıf	31	68, 1290	3, 06313
	Lise 3. Sınıf	36	66, 9167	11, 68485
	Total	96	67, 3646	7, 58269
Hıristiyanlık Değerlendirme Puanlar	Lise 1. Sınıf	29	39, 9655	11, 61121
	Lise 2. Sınıf	31	32, 8065	11, 24402
	Lise 3. Sınıf	36	28, 8056	11, 73960
	Total	96	33, 4688	12, 31683
Yahudilik Değerlendirme Puanlar	Lise 1. Sınıf	29	35, 0345	12, 23427
	Lise 2. Sınıf	31	28, 3871	10, 76004
	Lise 3. Sınıf	36	21, 6111	7, 06006
	Total	96	27, 8542	11, 38603

Tablo 12. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Sınıflarına Göre Farklılaşmasını Gösteren Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Farkın Kaynağı
İslam	Between Groups	27,316	2	13,658	,234	,792	
	Within Groups	5434,924	93	58,440			
	Total	5462,240	95				
Hıristiyanlık	Between Groups	2020,463	2	1010,232	7,582	,001	1-2 1-3
	Within Groups	12391,443	93	133,241			
	Total	14411,906	95				
Yahudilik	Between Groups	2907,082	2	1453,541	14,367	,000	1-2 1-3 2-3
	Within Groups	9408,876	93	101,171			
	Total	12315,958	95				

6. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirme Puanlarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitaplarından Yararlanma Düzeylerine Göre Farklılaşması

Öğrencilerin dinleri değerlendirme puanlarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders Kitaplarından yararlanma düzeylerine göre farklılaşmalarının analizini gösteren 13 ve 14. tablolar birlikte incelendiği zaman İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik dinlerinin her biri açısından değerlendirme puanları ortalamalarının DKAB ders kitaplarına göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmanın bulunmadığı görülmektedir.

Bu bulgu bize, öğrencilerin dinlere ait değerlendirmelerinde ders kitaplarının etkin bir faktör olmadığını göstermektedir. Tablo 13 tek başına değerlendirilecek olursa, dinlere ait görüşlerinin oluşumunda ders kitapların-

dan yoğun bir şekilde etkilendiğini söyleyen öğrencilerde Hıristiyanlık ve Yahudilik hakkındaki değerlendirmelerin az etkilenen ve hiç etkilenmeyenlere göre matematiksel olarak daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak bu matematiksel fark, istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Ders kitaplarının, öğretim sürecinde etkili bir öğretim materyali olarak kullanılması durumunda diğer dinlere ait olumlu bakış açısını destekleyebilecektir.

Tablo 13. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarından Yararlanma Düzeylerine Göre Aldığı Değerler

		N	Mean	Std. Deviation
İslam Dinini Değerlendirme	Hiç	7	67,8571	26,14338
	Az	52	67,6346	4,31154
	Çok Yoğun	37	66,8919	3,33153
	Total	96	67,3646	7,58269
Hıristiyanlık Değerlendirme	Hiç	7	30,5714	10,11364
	Az	52	32,2692	12,80949
	Çok Yoğun	37	35,7027	11,91606
	Total	96	33,4688	12,31683
Yahudilik Değerlendirme	Hiç	7	27,0000	6,90411
	Az	52	27,7885	12,28475
	Çok Yoğun	37	28,1081	10,96151
	Total	96	27,8542	11,38603

Tablo 14. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarından Yararlanma Düzeylerine Göre Farklaşmasını Gösteren Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İslam	Between Groups	13,757	2	6,879	,117	,889
	Within Groups	5448,482	93	58,586		
	Total	5462,240	95			
Hıristiyanlık	Between Groups	318,231	2	159,116	1,050	,354
	Within Groups	14093,675	93	151,545		
	Total	14411,906	95			
Yahudilik	Between Groups	7,718	2	3,859	,029	,971
	Within Groups	12308,241	93	132,347		
	Total	12315,958	95			

7. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirme Puanlarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinden Yararlanma Düzeylerine Göre Farklaşması

Ortaöğretim öğrencilerinin dinleri değerlendirme puanlarının DKAB öğretmenlerinden yararlanma düzeylerine göre farklılaşmasını gösteren 15 ve 16. tablolar birlikte incelendiği zaman istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma gözlenmemektedir. Bu bulgular bize, DKAB öğretmenlerinin öğrencilerin dinlere ilişkin görüşlerindeki farklılaşmalar üzerinde etkili bir faktör olmadığını göstermektedir.

Tablo 15. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinden Yararlanma Düzeylerine Göre Aldığı Değerler

		N	Mean	Std. Deviation
İslam	Hiç	3	68,3333	2,88675
	Az	42	67,7143	10,44915
	Çok Yoğun	51	67,0196	4,37031
	Total	96	67,3646	7,58269
Hıristiyanlık	Hiç	3	35,6667	18,82374
	Az	42	33,0000	11,30292
	Çok Yoğun	51	33,7255	12,99089
	Total	96	33,4688	12,31683
Yahudilik	Hiç	3	27,6667	14,01190
	Az	42	27,5476	10,82950
	Çok Yoğun	51	28,1176	11,92249
	Total	96	27,8542	11,38603

Tablo 16. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinden Yararlanma Düzeylerine Göre Farklaşmasını Gösteren Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İslam	Between Groups	14,021	2	7,011	,120	,887
	Within Groups	5448,218	93	58,583		
	Total	5462,240	95			
Hıristiyanlık	Between Groups	27,083	2	13,541	,088	,916
	Within Groups	14384,824	93	154,676		
	Total	14411,906	95			
Yahudilik	Between Groups	7,593	2	3,796	,029	,972
	Within Groups	12308,366	93	132,348		
	Total	12315,958	95			

8. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirme Puanlarının Camilerde Dinlenen Vaaz ve Hutbelerden Yararlanma Düzeylerine Göre Farklılaşması

Ortaöğretim öğrencilerinin dinleri değerlendirme puanlarının camilerde dinlemiş oldukları vaaz ve hutbelerden yararlanma düzeylerine göre farklılaşmasını gösteren 17 ve 18. tablolar birlikte incelendiğinde Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili değerlendirmelerde istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalar gözlenmektedir. Hıristiyanlığa ait ortalama puanlar, dinlere ait görüşlerinin oluşumunda camilerdeki vaaz ve hutbelerden hiç yararlanmadığını söyleyen öğrencilerde çok yoğun olarak etkilendiğini söyleyen öğrencilere göre yüksek değerlerle karşımıza çıkmaktadır. Camilerden hiç yararlanmadığını söyleyen öğrenciler, Hıristiyanlığa karşı daha olumlu bir bakış açısına sahiptirler.

Aynı durum Yahudilikle ilgili değerlendirmeler için de geçerlidir. Sözü edilen tablolar bize, camilerden hiç etkilenmeyen öğrencilere ait Yahudilik değerlendirme ortalamalarının, camilerden yoğun bir şekilde yararlandığını söyleyen öğrenci grubuna göre yüksek olduğunu ve Yahudiliğe bu öğrenci grubunun daha olumlu bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin dinle ilgili görüşlerinin oluşumunda öğretim süreci dışındaki faktörlerden biri olarak Cami önemli bir etken olarak karşımıza çıkmakta ve dışlayıcı bir tavrın teşvikçisi olmaktadır.

Tablo 17. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Camilerde Dinledikleri Vaaz ve Hutbelerden Yararlanma Düzeylerine Göre Aldığı Değerler

		N	Mean	Std. Deviation
İslam	Hiç	33	67,1212	3,03889
	Az	36	66,0000	7,56307
	Çok Yoğun	27	69,4815	10,69641
	Total	96	67,3646	7,58269
Hıristiyanlık	Hiç	33	37,2121	10,84193
	Az	36	33,0278	12,44987
	Çok Yoğun	27	29,4815	12,90012
	Total	96	33,4688	12,31683
Yahudilik	Hiç	33	31,8788	13,09522
	Az	36	27,1111	10,95909
	Çok Yoğun	27	23,9259	7,97557
	Total	96	27,8542	11,38603

Tablo 18. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Camilerde Dinledikleri Vaaz ve Hutbelerden Yararlanma Düzeylerine Göre Farklılaşmasını Gösteren Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Farkın Kaynağı
İslam	Between Groups	189,984	2	94,992	1,676	,193	
	Within Groups	5272,256	93	56,691			
	Total	5462,240	95				
Hıristiyanlık	Between Groups	898,678	2	449,339	3,092	,050	1-3
	Within Groups	13513,228	93	145,304			
	Total	14411,906	95				
Yahudilik	Between Groups	971,036	2	485,518	3,980	,022	1-3
	Within Groups	11344,923	93	121,988			
	Total	12315,958	95				

9. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirme Puanlarının Televizyonlardaki Yabancı Dizi ve Filmlerden Yararlanma Düzeylerine Göre Farklılaşması

Araştırmamıza katılan öğrencilerin dinleri değerlendirme puanlarının televizyonlarda yayınlanan yabancı dizi ve filmlerden etkilenme düzeylerine göre farklılaşmasını gösteren 19 ve 20. tablolar birlikte incelendiği zaman istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma gözlenmemektedir. Tablolardaki değerler, öğrencilerin yabancı dizi ve filmlerden dinlerle ilgili görüşlerini oluşturmada yararlanma düzeylerinin dinlere ait değerlendirmeleri üzerinde etkili bir faktör olmadığını göstermektedir.

Tablo 19. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Televizyonlarda İzledikleri Yabancı Dizi ve Filmlerden Yararlanma Düzeylerine Göre Aldığı Değerler

		N	Mean	Std. Deviation
İslam	Hiç	20	67,9000	3,44735
	Az	40	66,9250	4,60984
	Çok Yoğun	36	67,5556	11,20317
	Total	96	67,3646	7,58269
Hıristiyanlık	Hiç	20	32,0000	15,95388
	Az	40	34,0250	11,10437
	Çok Yoğun	36	33,6667	11,60049
	Total	96	33,4688	12,31683
Yahudilik	Hiç	20	24,1000	11,43816
	Az	40	29,3000	11,27784
	Çok Yoğun	36	28,3333	11,33389
	Total	96	27,8542	11,38603

Tablo 20. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Televizyonlarda İzledikleri Yabancı Dizi ve Filmlerden Yararlanma Düzeylerine Göre Farklılaşmasını Gösteren Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
İslam	Between Groups	14,776	2	7,388	,126	,882
	Within Groups	5447,464	93	58,575		
	Total	5462,240	95			
Hıristiyanlık	Between Groups	56,931	2	28,466	,184	,832
	Within Groups	14354,975	93	154,355		
	Total	14411,906	95			
Yahudilik	Between Groups	373,758	2	186,879	1,455	,239
	Within Groups	11942,200	93	128,411		
	Total	12315,958	95			

10. Öğrencilerin Dinleri Değerlendirme Puanlarının Sinemalarda Gösterilen Yabancı Filmlerden Yararlanma Düzeylerine Göre Farklılaşması

Öğrencilerin dinleri değerlendirme puanlarının sinemalarda gösterilen yabancı filmlerden yararlanma düzeylerine göre farklılaşmalarını gösteren tablo 21 ve tablo 22 birlikte incelendiği zaman İslam dini ve Hıristiyanlık değerlendirmelerinde izlenen sinema filmlerinden etkilenme düzeylerinin etken bir faktör olmadığı karşımıza çıkmaktadır. Ancak dinler hakkındaki görüşlerin oluşumunda sinemalarda izlenen filmlerden yararlanma düzeylerinin Yahudilik değerlendirmelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmaya sebep olduğu gözlenmektedir.

Dinlerle ilgili görüşlerin oluşmasında sinema filmlerinden hiç yararlanmayanların Yahudilik değerlendirme puanları, çok yoğun olarak yararlandığını söyleyen gruba göre düşük değerler ermektedir. Sinemalarda gösterilen yabancı filmlerin Yahudilik hakkında bir sempati geliştirdiği söylenebilir.

Tablo 21. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Sinemalarda İzledikleri Yabancı Filmlerden Yararlanma Düzeylerine Göre Aldığı Değerler

		N	Mean	Std. Deviation
İslam	Hiç	31	67,0000	4,93288
	Az	37	66,8378	6,41835
	Çok Yoğun	28	68,4643	10,88826
	Total	96	67,3646	7,58269
Hıristiyanlık	Hiç	31	31,2903	13,95993
	Az	37	33,4324	11,60350
	Çok Yoğun	28	35,9286	11,22474
	Total	96	33,4688	12,31683
Yahudilik	Hiç	31	23,9355	9,43729
	Az	37	29,1351	12,19099
	Çok Yoğun	28	30,5000	11,48429
	Total	96	27,8542	11,38603

Tablo 22. Dinleri Değerlendirme Puanlarının Öğrencilerin Sinemalarda İzledikleri Yabancı Filmlerden Yararlanma Düzeylerine Göre Farklılaşmasını Gösteren Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Farkın Kaynağı
İslam	Between Groups	48,248	2	24,124	,414	,662	
	Within Groups	5413,991	93	58,215			
	Total	5462,240	95				
Hıristiyanlık	Between Groups	316,581	2	158,290	1,044	,356	
	Within Groups	14095,325	93	151,563			
	Total	14411,906	95				
Yahudilik	Between Groups	732,763	2	366,382	2,942	,058	1-3
	Within Groups	11583,195	93	124,550			
	Total	12315,958	95				

Sonuç ve Değerlendirme

Öğrencilerin dinlere ait değerlendirmelerini ve bu değerlendirmeleri etkileyen faktörleri belirlemeyi hedefleyen bu araştırma, İslam dinine ait değerlendirmelerin diğer dinlere nispetle daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, öğretim programının temel amaçları ve programın içeriği ile örtüşmektedir. Ancak Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili değerlendirmelerde bir farklılaşma gözlenmemektedir. Öğrencilerin, her iki din hakkında ayırt edici yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Öğrencilerden elde edilen bulgular bizi aşağıdaki sonuçlara ulaştırmaktadır:

1. Öğrencilerin, dinleri değerlendirirken kullandıkları kavramlara İslam dini açısından verdikleri puanların ortalamaları, bu din açısından barışseverlik, gerçeklik, ahlaki değerlere vurgu, aslına uygun olarak korunma, akla uygunluk, hoşgörü, samimiyet, adalet ve barış kavramlarının birbirine yakın ortalamalar ile üst sıralarda yer aldığını gösteriyor. Bu kavramlara ait yüksek

ortalamlar aslında öğretim programlarında öğrencilerin işledikleri konularla paralellikler göstermektedir.

İtaati merkeze alan bir din anlayışı, bilime uygunluk, diğer dinlere karşı olumlu bakış ve insana değer verme ile insana özgürlük tanıma, diğer kavramlara göre daha alt sıralarda yer almaktadır. Öğrencilerin aslında hoşgörü kavramını yukarı taşıırken, olumlu bakışı da yukarı sıralara taşıması beklenirdi. Aynı şekilde itaate vurgu ile insana özgürlük tanıma ve insana değer vermenin ise birbirinden uzaklaşması beklenirdi. Özgürlük-itaat zıtlığı ve hoşgörü-diğer dinlere bakış açılarından öğretim programlarının gerek program geliştirme ve gerekse öğretim süreci açısından yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

2. Hıristiyanlığı değerlendirme amacıyla yaptıkları puanlamaya ait ortalamalara bakıldığında karşımıza çıkan tüm değerlerin İslam dininin en düşük ortalamasından daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte İslam dininde kullandıkları kavramların sıralamasının Hıristiyanlıkta değiştiği ortaya çıkmaktadır. Hıristiyanlıkta en yüksek ortalama insana özgürlük tanıma boyutunda karşımıza çıkmaktadır. Bunu bir birine yakın değerlerle bilime uygunluk ve hoşgörü izlemektedir. En düşük ortalamalar ise günümüze kadar değişmeden gelebilme, ahlaki değerlere vurgu ve gerçeklik boyutlarındadır.

İnsana özgürlük tanıma ve hoşgörü kavramlarında karşımıza çıkan yüksek ortalamalar, programın amaçlarının belli düzeylerde gerçekleştiğinin göstergesidir. Gerçeklik ve tahrife uğramama boyutlarındaki düşük ortalamalar, program ve ders kitaplarının içeriği ile paralellik arz etmemektedir. Bu boyutlarda öğretim sürecindeki diğer etkenler ile süreç dışı faktörlerin etkili olduğu düşünülebilir.

3. Araştırmaya katılan öğrencilerin Yahudiliği değerlendirme amacıyla yaptıkları puanlamaya ait ortalamalar, Hıristiyanlıkla benzer biçimde İslam dininin en düşük ortalamasından daha düşük değerlere sahiptir. Bununla birlikte kavramların sıralamasının İslam ve Hıristiyanlıktakine göre değişiklikler gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Yahudilikte en yüksek ortalama bilime uygunluk boyutunda karşımıza çıkmaktadır. Bunu bir birine yakın değerlerle insana özgürlük tanıma ve itaate vurgu izlemektedir. En düşük ortalamalar ise günümüze kadar değişmeden gelebilme, diğer dinlere karşı olumlu bakış ve gerçeklik boyutlarındadır.

Yahudiliğe ait ortalama puanlarda insana özgürlük tanıma ve itaate vurgu boyutlarının birbirine yakın değerlerle ilk sıralarda yer alması, öğrencilerin Yahudilikle ilgili henüz ayırt edici bilgilerinin olmadığını göstermektedir. İtaate vurgu, programın amaçları arasında bulunmamaktadır. Bilime uygunluk ve insana özgürlük tanıma, dinlerle ilgili genel özelliklerde kazandırılmak istenen davranışlar içinden çıkartılabilir. Öğrencilerin Yahudilik konusunda, diğer dinlere karşı olumlu bakışı düşük ortalamalarla alt sıralara almaları, itaate vurguyu yukarıya çekmeleri, ders dışı faktörlerden etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Gerçeklik, diğer dinlere karşı olumlu bakış ve tahrife uğramama boyutlarındaki düşük ortalamalar, program ve ders kitaplarının içeriği ile paralellik arz etmemektedir. Bu boyutlarda öğretim sürecindeki diğer etkenler ile süreç dışı faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

4. Öğrencilerin dinleri değerlendirmede kullandıkları kavramlardan elde edilen puanlardan elde edilen ortalama değerler arası korelasyonlar incelendiği zaman sadece Hıristiyanlığı değerlendirme puanları ile Yahudiliği değerlendirme puanları arasında pozitif, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Bu durumda öğrencilerin Hıristiyanlığı değerlendirme puanları arttıkça Yahudiliği değerlendirme puanlarının da arttığı söylenebilir. Kullanılan kavramların her iki dindeki sıralamasında farklılıklar görülmekle birlikte öğrenciler, Hıristiyanlıkta düşük değer alan boyutlara Yahudilikte de düşük değerler verme eğilimindedir.

Bu durum, ağırlıklı olarak öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflarda her iki din hakkında birbirlerinden ayırt edici nitelikte bilgi sahibi olmamalarından kaynaklanmaktadır. Öğrenciler 12. sınıfta yer alan “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” isimli üniteye kadar, diğer dinlerin ibadetleri, temel inanç esasları hakkında genel bilgiler almakla beraber, Yahudilik ve Hıristiyanlığı yaşayan şekli ve bu dinlerin kaynaklarına dayalı karşılaştırmalı bilgi alma imkanına sahip değildir.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı da dinlerin karşılaştırmalı öğretimini hedefleyen kazanım ve ünitelere sahip değildir. Bu yetersizliğin yanı sıra öğrencilerdeki her iki din hakkında oluşmuş tahrife uğramış din anlayışı, diğer boyutlarda da her iki dinin aynı kefedede değerlendirilmesini beraberinde getirmektedir.

5. İslam dinini değerlendirme puanlarının sınıflara göre dağılımındaki matematiksel farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı görülmektedir. Hıristiyanlık değerlendirme puanları arasındaki fark ise 1 ve 3.

sınıflar arasında istatistiksel açıdan anlamlıdır. Ortalama puanlar üçüncü sınıf öğrencilerinde birinci sınıf öğrencilerine göre düşüktür. Yahudilik değerlendirme puanları ise 3. sınıflarda hem iki ve hem de birinci sınıf öğrencilerinden düşüktür.

Genel itibarıyla İslam dini dışında kalan her iki din açısından da sınıf düzeyindeki, artışın dışlayıcı bir tutumu geliştirdiği gözlenmektedir. Ancak öğretim programlarının etkili uygulamasının sınıf arttıkça diğer dinlere karşı yükselen ortalamaları getirmesi beklenmektedir. Dolayısıyla dışlayıcı tutum, öğretim programlarının hedefleri veya ders kitapları ile ilgili değildir. Öğretim sürecindeki uygulamalar veya öğretim dışındaki faktörlerle ilişkili olmalıdır.

6. Öğrencilerin dinleri değerlendirme puanlarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders Kitaplarından yararlanma düzeyleri İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik dinlerinin her biri açısından değerlendirme puanları ortalamaları üzerinde etkili bir faktör değildir. Ders kitaplarının, öğretim sürecinde etkili bir öğretim materyali olarak kullanılması durumunda diğer dinlere ait olumlu bakış açısını destekleyebilecektir.

7. Ortaöğretim öğrencilerinin dinleri değerlendirme puanlarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinden yararlanma düzeylerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılaşmalarına bakıldığında farklılaşma gözlenmemektedir. Bu bulgular bize, DKAB öğretmenlerinin öğrencilerin dinlere ilişkin görüşlerindeki farklılaşmalar üzerinde etkili bir faktör olmadığını göstermektedir.

8. Öğrencilerinin dinleri değerlendirme puanlarının camilerde dinlemiş oldukları vaaz ve hutbelerden yararlanma düzeylerine göre farklılaşmalara bakıldığında Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili değerlendirmelerde istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalar gözlenmektedir. Hıristiyanlığa ait ortalama puanlar, dinlere ait görüşlerinin oluşumunda camilerdeki vaaz ve hutbelerden hiç yararlanmadığını söyleyen öğrencilerde çok yoğun olarak etkilenmediğini söyleyen öğrencilere göre yüksek değerlerle karşımıza çıkmaktadır. Camilerden hiç yararlanmadığını söyleyen öğrenciler, Hıristiyanlığa karşı daha olumlu bir bakış açısına sahiptirler.

Aynı durum Yahudilikle ilgili değerlendirmeler için de geçerlidir. Sözü edilen tablolar bize, camilerden hiç etkilenmeyen öğrencilere ait Yahudilik değerlendirme ortalamalarının, camilerden yoğun bir şekilde yararlandı-

ğını söyleyen öğrenci grubuna göre yüksek olduğunu ve Yahudiliğe bu öğrenci grubunun daha olumlu bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin dinle ilgili görüşlerinin oluşumunda öğretim süreci dışındaki faktörlerden biri olarak Cami önemli bir etken olarak karşımıza çıkmakta ve dışlayıcı bir tavrın teşvikçisi olmaktadır.

9. Öğrencilerin dinleri değerlendirme puanlarının sinemalarda gösterilen yabancı filmlerden yararlanma düzeylerine göre farklılaşmaları analiz edildiğinde İslam dini ve Hıristiyanlık değerlendirmelerinde izlenen sinema filmlerinden etkilenme düzeylerinin etken bir faktör olmadığı karşımıza çıkmaktadır. Ancak dinler hakkındaki görüşlerin oluşumunda sinemalarda izlenen filmlerden yararlanma düzeylerinin Yahudilik değerlendirmelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmaya sebep olduğu gözlenmektedir. Dinlerle ilgili görüşlerin oluşmasında sinema filmlerinden hiç yararlanmayanların Yahudilik değerlendirme puanları, çok yoğun olarak yararlandığını söyleyen gruba göre düşük değerler ermektedir. Sinemalarda gösterilen yabancı filmlerin Yahudilik hakkında bir sempati geliştirdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Altaş, N. (2002a). Türkiye’de Örgün Öğretimde Dinin Yeri, *Marife Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, Bahar 2002, 219-229

Altaş, N. (2002b), Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler Ve Yeni Yöntem Arayışları, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Nisan, 145-168

Hull, J. M. (2003). Demokratik Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları-Uluslar arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmaları-*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 33-52

Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.